

ПІДСИЛЕННЯ ЕФЕКТУ СИНЕРГІЇ ВНУТРІШНЬОРЕГІОНАЛЬНОЇ ІНТЕГРАЦІЇ НА БАЗІ ПОЄДНАННЯ НАЦІОНАЛЬНИХ І ЗАКОРДОННИХ РЕСУРСІВ

Визначено взаємозв'язок моделей і парадигм регіонального розвитку в еволюційному плані. Обґрунтовано чинники концентрації ресурсів, які свідчать на користь реалізації парадигми регіонального розвитку.

Ключові слова: глобалізаційний процес, децентралізація, концентрація, парадигма, регіональна система, регіонально-просторове утворення, ресурс, формування, функціонування.

Определена взаимосвязь моделей и парадигм регионального развития в эволюционном плане. Обоснованы аспекты концентрации ресурсов, которые свидетельствуют в пользу реализации парадигмы регионального развития.

Ключевые слова: глобализационный процесс, децентрализация, концентрация, парадигма, региональная система, регионально-пространственное объединение, ресурс, формирование, функционирование.

Correlation models and paradigms of regional development in evolutionary terms. Grounded factors that indicate the concentration of resources in favor of paradigm of regional development.

Key words: globalization, decentralization, concentration, paradigm, regional system, regionally spatial education, resource, forming, function.

Вступ. Здобуття незалежності держави зумовило перебування не тільки взаємовідносин між суб'єктами регіональних і національної господарських систем, а й усієї ідеології суспільно-політичного та соціально-економічного розвитку, що посилює процеси регіоналізації, зокрема «зацікавленості регіонів у господарській діяльності, їх «економічної самоідентифікації». Поява нових лідерів, які можуть представляти свої інтереси в міжнародних економічних взаємовідносинах з іншими регіонально-просторовими утвореннями, з одного боку, є позитивним моментом, а з іншого – може призвести до посилення процесів регіональної дезінтеграції та – частково – крайнього сепаратизму.

Аналіз останніх наукових досліджень. У регіональному розвитку фактори ринкової кон'юнктури – внутрішні та міжрегіональні та фактори зовнішнього мегасередовища відіграють важливу роль. При цьому фактори регіоналізації та глобалізації виділяють у якості окремих новітніх закономірностей регіонального розвитку (Д. Клиновий, Т. Пепа, С. Дорогунцов, Т. Заяць, Ю. Пітюренко, О. Ольшанська, М. Фащевський). Для України процеси регіоналізації, які тривають протягом останнього десятиліття, є актуальними та вкрай важливими через масштабність території країни та регіональної диференціації природо-

ресурсного потенціалу, характеризуються як позитивними, так і негативними результатами.

Постановка завдань:

- визначити взаємозв'язок моделей і парадигм регіонального розвитку в еволюційному плані;
- обґрунтувати чинники концентрації ресурсів, які свідчать на користь реалізації парадигми регіонального розвитку.

Виклад основного матеріалу дослідження. В умовах глобалізації, інформатизації й інтернаціоналізації економічного розвитку одним з найважливіших чинників розвитку регіонів є міжнародна економічна діяльність, яка повинна сприяти підвищенню ефективності функціонування економіки регіону та держави в цілому. Участь регіонів у процесах міжнародного економічного співробітництва призводить до зростання рівня конкурентоспроможності продукції, що випускається, прискорення техніко-технологічного переозброєння виробничих процесів за рахунок залучення іноземних інвестицій, поповнення валютних ресурсів підприємств регіону завдяки експорту товарів.

На підставі вищевикладеного виявляється можливим висловити думку про нову диспозицію регіональних систем у комплексі управління міжнародною економічною діяльністю в умовах регіоналізації ключових проявів глобалізаційних

процесів, що проявляється в переміщенні можливостей і факторів інтенсифікації зовнішньо-економічної діяльності з макро- на мезорівень і підсилення ефекту синергії внутрішньорегіональної інтеграції на базі поєднання національних і закордонних ресурсів, поєднання національних культур і субкультур. У сучасних умовах глобалізації активізуються процеси трансформації найбільш ефективних регіонів окремих країн у лідери світової економіки на підставі зростання рівня відкритості регіонів, створенні на місцях сучасних систем управління міжнародною економічною діяльністю.

Таким чином, дослідження основних тенденцій регіонального розвитку на глобальному рівні проводиться вченими – регіоналістами й економістами-міжнародниками для виявлення центральних точок зближення основних сфер діяльності регіональних і національних економік як суб'єктів міжнародних відносин у планетарному масштабі, що дозволяє виділити закономірності регіонального розвитку з точки зору регіональної інтеграції та глобалізації та створити наукове підґрунтя для формування нової парадигми регіонального розвитку.

Регіон, будучи суб'єктом економічних стосунків, носієм особливих економічних інтересів і не тільки, як об'єкт зосередження природних ресурсів, населення, виробництва та споживання товарів, сфери обслуговування у сучасних регіональних дослідженнях, трактується як поліфункціональна та багатоаспектна система. Тому на кожному етапі трансформаційних зрушень регіон може сприйматися по-різному, відповідно до однієї з чотирьох найбільш поширених у сучасній економічній науці парадигм регіону, представлених О. Гранбергом [2, с. 83-84]: регіон-квazідержава, регіон-квazікорпорація, регіон-ринок (ринковий ареал), регіон-соціум.

Регіони як квazідержави являють собою «відокремлені підсистеми держави та національної економіки» [3, с. 41] і визначаються як такі в основному на перших стадіях трансформаційних зрушень, де розпорядження природними багатствами, моніторинг і контроль над природокористуванням здійснюється на загальнодержавному рівні.

Розвиток регіонів як квazідержав базується на делегуванні частини повноважень по вертикалі «центр – периферія», що підкріплюється проведенням відповідних адміністративно-територіальних та економічних реформ, спрямованих на стимулювання регіонального саморозвитку з урахуванням інтересів регіонів і відведенням ключової ролі місцевим органам влади з покладанням на них частини відповідальності за конкретні результати проваджуваної політики. В результаті однією з головних функцій регіональної влади стає регулювання економічного розвитку регіону.

В процесі практичної реалізації даної парадигми децентралізація та регіоналізація зумовлюють накопичення в регіонах не лише додаткових функцій і повноважень, але й «критичної маси»

фінансових ресурсів, достатніх для забезпечення високого рівня автономності регіональної економічної системи та проведення внутрішньорегіональної економічної політики, що є, безумовно, позитивним моментом.

Негативні аспекти реалізації цієї парадигми пов'язані з потенційно можливим послабленням впливу центральних органів влади та наднаціональних структур регулювання інтеграційних процесів, що може зумовити розвиток дезінтеграційних процесів у державі й інтеграційних об'єднаннях. Окрім того, основні положення вищезгаданої парадигми вступають у протиріччя з ключовими особливостями розвитку світового господарства, а саме виникненням інтеррегіональних структур. Англійський дослідник М. Кітінг переконаний, що територіальна деконцентрація завжди ініціюватиме розвиток транснаціональної співпраці та новітніх інтернаціональних регіональних зон [6].

У парадигмі «регіон як квazікорпорація» регіонально-просторові утворення розглядаються як «великі суб'єкти власності (регіональної та муніципальної) й економічної діяльності» [3, с. 41]. У даному контексті регіони, подібно до великих корпорацій, виступають у якості суб'єктів конкурентної боротьби на товарних ринках, ринках послуг, праці, технологій і капіталу. Прикладом може стати боротьба за отримання державних замовлень, змагання за вищий регіональний інвестиційний рейтинг задля залучення внутрішніх та іноземних інвестицій, захист «торговельних марок» місцевих продуктів тощо.

Регіон, будучи відносно економічно самостійним суб'єктом, взаємодіє з національними й іноземними інвесторами, в тому числі транснаціональними корпораціями, що відображається на його економічному становищі. Адже розміщення філій і структурних підрозділів на територіях регіону позначається на покращенні його соціально-економічних показників розвитку: підвищенні зайнятості населення й індивідуальних нерозподілених доходів, проведенні збалансованої політики ціноутворення, збільшенні бази оподаткування, наповненні місцевого бюджету та ін.

Так само, як і розвинені корпорації, багато регіональних комплексів мають необхідний ресурсний потенціал та інфраструктуру для забезпечення саморозвитку. Концентрація ресурсів на регіональному рівні (матеріальних, енергетичних, фінансових, інформаційних і людського капіталу) здатна не лише забезпечити сталий саморозвиток окремого регіону, але й потенційно забезпечує поліпшення економічного стану сусідніх із ним регіонів, у тому числі тих, які розташовані в інших країнах. Тому посилення економічної незалежності та самостійності таких регіонів шляхом передачі господарських повноважень на регіональний рівень є одним з ефективних напрямів забезпечення сталого регіонального розвитку та проведення ринкових реформ.

Очевидно, що однією з найбільш успішних сучасних форм економічного зростання в регіоні, вдалою сучасною формою можуть бути територіально-виробничі комплекси, які найкраще адаптовані до практичної реалізації цієї парадигми. Ще одним чинником, який свідчить на користь реалізації цієї парадигми регіонального розвитку, є концентрація ресурсів передусім людського капіталу, ресурсів матеріально-технічної бази.

Дослідницький підхід до регіону як до ринку, обмеженого певним ареалом, полягає у вивченні умов функціонування регіональних економічних систем, формуванні підприємницького клімату, тенденцій і особливостей розвитку регіональних ринків товарів і послуг, капіталу, праці, інформації, знань і технологій. Їх аналіз проводиться не лише з точки зору концентрації виробництва, але й з позиції збуту продукції: кон'юнктурних умов, рівня та типу сформованого ринкового середовища, кваліфікації робочої сили, що не є новим для розвитку наукової думки.

В теоріях регіональної економіки регіон вже розглядався як ринок (за предметом купівлі-продажу – товарів, послуг, трудових, фінансових, інформаційних ресурсів та ін.) – з чітко окресленими межами функціонування (теорія А. Льоша). У роботах науковців-сучасників у цій предметній галузі багато уваги приділяється аналізу регіональних ринків як нових форм територіальної організації продуктивних сил із характерними для кожного особливостями взаємовідносин між суб'єктами ринку, формування інфраструктури та загальних умов економічної діяльності. При цьому належне місце відводиться створенню вільних економічних зон і територій пріоритетного розвитку, які посилюють інтеграційні взаємозв'язки та процеси міжрегіональної та міжнародної співпраці.

Усі три вищезгадані парадигми регіонального розвитку спираються на вивчення проблематики оптимізації співвідношення ринкового саморозвитку та державного регулювання й лише потім – на забезпечення соціальної спрямованості регіональної економічної політики. При цьому регулювання регіонального розвитку може бути максимально жорстким – у вигляді централізованого управління з «центру», займати проміжне положення або будуватися на принципах радикального лібералізму. Тому логічним є висунення О. Гранбергом четвертої й останньої парадигми регіонального розвитку, відповідно до якої акценти зміщено в бік розвитку неринкової сфери, виробництва та використання громадських благ і послуг.

Четвертою парадигмою є підхід щодо розуміння регіону як соціуму (сукупності певних соціальних груп із притаманними їм функціями, інтересами та потребами), де «відтворення соціального життя та розвиток системи розселення» [3, с. 42] є першочерговим завданням регіонального соціально-економічного розвитку. Увага концентрується на забезпеченні належного рівня життя населення регіону, якості освіти, охороні здоров'я,

охороні довкілля, рішенні демографічних й екологічних проблем, а дослідження як такі проводяться в розрізі соціальних груп з їх особливими інтересами.

Слід зазначити, що такий підхід значно розширює предмет досліджень, характеризується більшою глибиною охоплення порівняно з поширеним економічним підходом (відображеним більшою мірою у трьох перших парадигмах регіонального розвитку), оскільки охоплює екологічні, демографічні, освітні, медичні, соціальні аспекти розвитку суспільства у тому або іншому регіоні. Результатом концентрації продуктивних сил та їхнього розвитку, а також розвитку соціальних і виробничих відносин відповідно до вказаної парадигми є формування соціополісів, спрямованих на вирішення вказаних завдань розвитку регіону.

При цьому структурна регіональна політика повинна базуватися на аналізі таких показників, як рівень безробіття, рівень прибутків населення, динаміка структури зайнятості (зміна частини зайнятих у промисловості, сільському господарстві, сфері послуг) тощо, тобто аналізі безпосередньо соціальних умов внутрішніх регіонально-просторових утворень країни, що задекларовано в теорії соціального кластера А. Родрігес-Посе [7]. Саме такий підхід до побудови державної регіональної політики став домінуючим у країнах – членах Євросоюзу, оскільки дозволяє провести комплексне дослідження регіонального розвитку.

Для колишніх соціалістичних країн, беручи до уваги той факт, що нерівномірність розподілу доходів та інших показників розвитку має тенденцію до зростання, найбільш оптимальним є використання у найближчому майбутньому парадигми «регіон як квазідержави». У майбутньому концепція регіонального розвитку повинна переорієнтуватися на парадигму «регіон як квазікорпорація» та лише після цього доцільним буде переорієнтація на використання парадигми «регіон-соціум».

В результаті регіони як квазідержави розглядаються на макроекономічному рівні, а регіони як квазікорпорації, регіони-ринки та регіони-соціуми – на мезо- чи мікроекономічному рівнях, при цьому всі зазначені парадигми спираються на вирішення проблеми ведення політики агресивного, пасивного або мінімального втручання держави в регулювання регіональних економічних процесів із відповідним відведенням особливої ролі ринковому саморегулюванню та соціальному контролю.

Велика кількість схожих характерних рис регіональної та національної економічної системи зумовлюють доцільність застосування в регіональних дослідженнях ключових теорій макроекономіки, у першу чергу, тих, які концентруються на вивченні ефективності використання виробничих чинників, зайнятості та рівня прибутків населення.

Використання теорій мезо- та мікроекономіки є також можливим, особливо в тих випадках, коли аналіз регіону як однорідного простору є недостатнім

і потребує врахування внутрішніх відмінностей регіональних економічних систем. Теоретичні та методичні особливості проведення мезоекономічних досліджень найбільшою мірою відповідають парадигмам «регіон як ринок» і «регіон як квазікорпорація». У цілому в парадигмах регіонального розвитку підкреслюється підвищення ролі нематеріальних цілей і чинників економічного розвитку регіонів задля переходу регіонів на новий рівень розвитку, зокрема враховуючи принципи сталого регіонального розвитку.

Дослідження розвитку регіональних суспільно-економічних систем є можливим із застосуванням інших спеціалізованих підходів. Регіон може досліджуватися в якості суб'єкта інтернаціоналізації та глобалізації, що свідчить про формування нової парадигми регіонального розвитку – інтегральної, відповідно до якої, на думку В. Чужикова, регіони розглядаються як «складні об'єднані ієрархічні комплекси різного таксономічного рівня» [5, с. 93]. Регіони, з одного боку, можуть виступати в якості ланки в технологічному ланцюзі виробництва продукції, з іншого ж – визначати динаміку соціально-економічного розвитку та міжнародну спеціалізацію держави загалом. Формування та розвиток євро регіонів, територій прикордонної та приморської співпраці є підтвердженням тому.

Посилення інтерпарадигмального характеру регіонального розвитку в основному притаманне великим у територіально-просторовому плані державам, до яких належать, зокрема, Україна та Росія. Так, на думку А. Скоч, нова парадигма регіонального розвитку полягає в сприйнятті регіону як «складової частини більш крупного макрорегіону», прототипом якого може стати федеральний округ [4]. В Україні таким є територіально-просторове утворення макрорегіонального рівня – економічний район, яких, відповідно до наукових підходів щодо економічного районування, нараховують від 3-х до 9.

Такий підхід до побудови парадигми регіонального розвитку сприяє більшою мірою міжрегіональній інтеграції та синтезує основні положення чотирьох парадигм, висунутих О. Гранбергом, проте не враховує викликів сучасності, зокрема інтернаціоналізації та глобалізації. Побудова нової парадигми регіонального розвитку можлива на основі аналізу концептуальних теоретичних положень та основних принципів регіонального розвитку, відповідно до яких регіон слід розглядати як двоїсту систему у такій практичній площині [1]: частина світового економічного простору з відповідною ресурсною базою для розвитку та наявністю певної свободи дії для включення регіону до світової економіки.

Висновки. Таким чином, вказані вище регіональні парадигми повинні чітко вписуватися в глобальну економічну модель регіонального розвитку держави відповідно до теорії систем, що складові елементи вищих шаблів повинні бути узгоджені з елементами нижчих рівнів. Іншими словами, регіональний комплекс є відкритою структурою, яка має велику кількість сталих взаємозв'язків з іншими економічними суб'єктами схожого рівня, які, в свою чергу, зумовлюють існування таксономічних одиниць більш високого рівня. Тому оптимізація основних доміант глобальної моделі соціального й економічного розвитку є вкрай важливою.

Безумовним є той факт, що просторові відмінності у рівнях забезпечення ресурсами, в показниках соціально-економічного розвитку та рівні життя населення, розвитку інфраструктури, стані навколишнього середовища, у глибині суспільних і соціальних конфліктів є характерними для практично всіх без винятку країн. У зв'язку з цим очевидно, що цілі, завдання, форми та методи реалізації тієї або іншої парадигми регіонального розвитку різних держав не можуть збігатися та варіюють залежно від тих або інших умов.

ЛІТЕРАТУРА

1. Белякова Е. В. Новая парадигма регионального развития [Электронный ресурс] / Е. В. Белякова // Проблемы современной экономики. – 2009. – № 2 (30). – Режим доступа к журналу : <http://www.m-economy.ru/art.php3?artid=25609>.
2. Основы региональной экономики / [отв. ред. А. Г. Гранберг]. – М. : Экономика, 2000. – 495 с. – С. 83-84.
3. Регіони України: проблеми та пріоритети соціально-економічного розвитку: [монографія] / [Варналії З. С., Мокій А. І., Новікова О. Ф. та ін.] ; за ред. З. С. Варналія. – К.: Знання України, 2005. – 498 с.
4. Скоч А. В. Эффективность кластеризации региональной экономики [Электронный ресурс] / А. В. Скоч // Экономические стратегии. – 2007. – № 05-06. – С. 156-159. – Режим доступа к журналу : http://www.inesnet.ru/magazine/mag_archive/free/2007_05_06/skoch.htm.
5. Чужиков В. І. Глобальна регіоналістика: історія та сучасна методологія: монографія / В. І. Чужиков. – К.: КНЕУ, 2008. – 272 с.
6. Keating M. The New Regionalism in Western Europe. Territorial Restructuring and Political Change. – Cheltenham: Edward Elgar Publishers, 1998. – 242 p.
7. Rodriguez-Pose A. Convergence or divergence? Types of regional responses to socio-economic change in Western Europe / A. Rodriguez-Pose // Tijdschrift voor Economische en Sociale Geografie. – 1999. – Vol. 90 (4). – P. 363-378.

Рецензенти: Кальниш Ю. Г. – д.держ.упр., ст. наук. співробітник;
Козлова Л. В. – к.держ.упр.